

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Marcina Rozmarynowskiego

pt. „*Ideał budowniczego socjalizmu oraz praktyka wychowawcza socjalistycznej szkoły z lat PRL w świetle założeń programowych oraz w dyskursie jej byłych uczniów*”

przygotowanej pod kierunkiem

prof. dr. hab. Romualda Grzybowskiego

Przedmiotem badań podjętych w prezentowanej pracy stała się problematyka skoncentrowana na istocie oraz ewolucji – przejętego ze Związku Sowieckiego i wdrażanego przez rządzących Polską komunistów w poszczególnych dekadach PRL – ideału „budowniczego socjalizmu”. W toku badań ustalono, w jakiej formie ideał ten trafiał do programów nauczania i wychowania socjalistycznej szkoły oraz jakimi metodami i formami wychowania był urzeczywistniany w ówczesnej praktyce oświatowej. Przeprowadzono również analizę, w której porównano założone cele szkoły socjalistycznej w zakresie urzeczywistniania ideału „budowniczego socjalizmu” z doświadczeniami zapamiętanymi przez jej byłych uczniów.

Podstawą analiz i wnioskowania stały się określone grupy źródeł. Pierwsza z nich obejmuje źródła wytworzone przez kierownicze organy PZPR, takie jak Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR, Sejm PRL (ustawy oświatowe) oraz Ministerstwo Oświaty, w tym m.in. programy nauczania i wychowania, rozporządzenia, uchwały, okólniki i instrukcje regulujące cele, treści, metody i formy działalności dydaktycznej i wychowawczej szkół. Do tej grupy materiałów źródłowych zaliczają się również wybrane podręczniki szkolne, używane w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych w różnych dekadach PRL. Drugą kategorię źródeł stanowią źródła wywołane, pozyskane od respondentów za pomocą badań ankietowych.

W pracy zastosowano triangulację metod badawczych, zapożyczonych z historii (w tym historii wychowania) oraz pedagogiki (zwłaszcza metod badań sondażowych). Wśród zastosowanych metod historycznych wymienić należy: krytykę wewnętrzną źródła, heurystykę, metodę analizy treści, metodę porównawczą, analizę dyskursu oraz metodę syntezy. W celu

stworzenia bazy źródeł wywołanych zastosowana została metoda ankiety. Opinie respondentów – uczniów socjalistycznej szkoły polskiej z lat PRL – umożliwiły skonfrontowanie treści uzyskanych ze źródeł pisanych z informacjami zawartymi w źródłach wywołanych.

Rozprawa podzielona została na pięć rozdziałów. W rozdziale pierwszym omówiono pochodzenie sowieckiego ideału „nowego człowieka”, jego ewolucję i treść w drugiej połowie XIX wieku oraz poszczególnych okresach istnienia ZSRR. Analizie poddany został również sposób, w jaki idea „nowego człowieka” pochodząca ze Związku Radzieckiego została przyjęta i przekształcona w polityce oświatowej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz jak ewoluowała ona w polityce oświatowej PPR oraz PZPR we wszystkich dekadach istnienia tzw. Polski Ludowej.

Rozdział drugi ukazuje ewolucję celów wychowania realizowanych przez socjalistyczną szkołę ogólnokształcącą w okresie PRL. Prześledzone i opisane zostały w nim zmiany w obszarze priorytetów wychowawczych komunistycznych władz oświatowych, w tym dotyczące norm składających się na moralność socjalistyczną i materialistyczny światopogląd. W rozdziale tym omówiony został także wpływ polityki oświatowej na treści nauczania i strategie kształcenia w kontekście kształtowania społeczeństwa socjalistycznego. Opisane zostały także relacje między szkołą socjalistyczną a tradycyjnymi instytucjami społecznymi, takimi jak rodzina i Kościół katolicki

W rozdziale trzecim omówione zostały ideologiczne podstawy programów nauczania z lat PRL. Poddano charakterystyce także podstawowe założenia materializmu dialektycznego oraz wskazano na obecność składników zoperacjonalizowanego ideału „budowniczego socjalizmu” w programach nauczania j. polskiego, historii oraz wychowania obywatelskiego. Rozdział zawiera także analizę wybranych podręczników do historii w kontekście zawartych w nich wartości oraz norm wywiedzionych z socjalistycznego ideału wychowawczego.

Rozdział czwarty zawiera analizę form i metod urzeczywistniania założeń ideału "budowniczego socjalizmu" w działalności wychowawczej szkoły socjalistycznej. Opisane badania koncentrują się na statutowych celach oraz organizacji działań wychowawczych w polskich szkołach okresu PRL. W tej części omówione zostały cele i zadania wychowawcze szkoły, jak również sposób realizacji tych celów w praktyce, z uwzględnieniem wytycznych i instrukcji władz oświatowych. Przedmiotem analiz stały się m.in. uroczystości szkolne, pieśni, rytuały, elementy dekoracji i wystroju pomieszczeń szkolnych, które stanowiły istotny element procesu kształtowania postaw i wartości uczniów. Ponadto analizie poddano cele i zadania ideowo-wychowawcze działających w tym okresie organizacji i związków młodzieżowych,

takich jak m.in. Związek Młodzieży Polskiej, Związek Harcerstwa Polskiego, Powszechna Organizacja "Służba Polsce", a także formy ich oddziaływania na uczniów. Scharakteryzowano ponadto formy oddziaływania wychowawczego poza lekcjami oraz poza szkołą, które miały wpływ na kształtowanie osobowości dzieci i młodzieży.

Treść rozdziału piątego podzielona została na dwie części. Pierwsza z nich zawiera analizę danych pozyskanych z odpowiedzi respondentów, która stanowi formę konfrontacji funkcji założonej szkoły PRL ze wspomnieniami badanych absolwentów odnoszącymi się do wybranych aspektów działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły. Część druga rozdziału zawiera analizę odpowiedzi respondentów na pytania, które odnosiły się do kwestii świadomości byłych uczniów w zakresie poddawania ich w trakcie nauki szkolnej procesowi zorganizowanej indoktrynacji ideologicznej. Wspomniana analiza miała też dostarczyć przesłanek do odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu edukacja z lat PRL wpłynęła na kształtowanie światopoglądu ówczesnych uczniów i jak przekłada się to na ich współczesne przekonania. Rozprawa kończy się podsumowaniem przeprowadzonych badań, wykazem wykorzystanych źródeł i opracowań, oraz zestawieniem tabel i wykresów.

SUMMARY OF THE DOCTORAL DISSERTATION

by Marcin Rozmarynowski

entitled "The Ideal of the *Socialist Builder* and the Educational Practices of the Socialist School during the Polish People's Republic in Light of Programmatic Assumptions and in the Discourse of Its Former Students"

prepared under the supervision of Prof. Romuald Grzybowski, PhD, Hab.

The subject of the research undertaken in the presented work focuses on the essence and evolution of the ideal of the "builder of socialism," adopted from the Soviet Union and implemented by the Polish communist authorities during the different decades of the Polish People's Republic (PRL). The research determined how this ideal was incorporated into the curricula and educational practices of the socialist school and by what methods and forms of education it was realized in the educational practice of the time. An analysis was also conducted in which the established goals of the socialist school, in terms of realizing the ideal of the "builder of socialism," were compared with the experiences remembered by its former students.

The analysis and conclusions were based on specific groups of sources. The first group includes sources produced by the leading organs of the Polish United Workers' Party (PZPR), such as the Department of Science and Education of the Central Committee of the PZPR, the Sejm of the PRL (education laws), and the Ministry of Education, including curricula, regulations, resolutions, circulars, and instructions regulating the goals, content, methods, and forms of didactic and educational activities of schools. This group of source materials also includes selected textbooks used in primary and secondary schools in various decades of the PRL. The second category of sources consists of elicited sources obtained from respondents through survey research.

The study employed a triangulation of research methods borrowed from history (including the history of education) and pedagogy (especially survey research methods). Among the historical methods used were: internal source criticism, heuristics, content analysis, comparative method, discourse analysis, and synthesis method. To create a database of elicited sources, the survey method was applied. The opinions of respondents – students of the socialist

Polish school during the PRL years – enabled the confrontation of content obtained from written sources with information contained in elicited sources.

The dissertation is divided into five chapters. The first chapter discusses the origin of the Soviet ideal of the "new man," its evolution, and content in the second half of the 19th century and various periods of the existence of the USSR. It also analyzes how the idea of the "new man" from the Soviet Union was adopted and transformed in the educational policy of the Polish United Workers' Party and how it evolved in the educational policy of the Polish Workers' Party and the PZPR during all the decades of the so-called People's Poland.

The second chapter shows the evolution of the educational goals implemented by the socialist general education school during the PRL period. It traces and describes changes in the area of educational priorities of the communist educational authorities, including norms constituting socialist morality and materialist worldview. This chapter also discusses the influence of educational policy on the content of education and teaching strategies in the context of shaping socialist society. It also describes the relationships between the socialist school and traditional social institutions, such as the family and the Catholic Church.

The third chapter discusses the ideological foundations of the curricula from the PRL years. It characterizes the basic assumptions of dialectical materialism and indicates the presence of components of the operationalized ideal of the "builder of socialism" in the curricula of the Polish language, history, and civic education. The chapter also includes an analysis of selected history textbooks in the context of values and norms derived from the socialist educational ideal.

The fourth chapter analyzes the forms and methods of realizing the assumptions of the "new man" ideal in the educational activities of the socialist school. The described research focuses on the statutory goals and organization of educational activities in Polish schools during the PRL period. This part discusses the educational goals and tasks of the school and how these goals were implemented in practice, considering the guidelines and instructions of the educational authorities. The analysis includes school ceremonies, songs, rituals, decoration elements, and school room furnishings, which were significant elements in shaping students' attitudes and values. Additionally, the goals and tasks of ideological and educational organizations and youth unions operating during this period, such as the Polish Youth Union, the Polish Scouting and Guiding Association, and the Universal Organization "Service to Poland," and their impact on students are analyzed. The chapter also describes educational influences outside of lessons and schools that shaped the personalities of children and youth.

The content of the fifth chapter is divided into two parts. The first part analyzes data obtained from respondents' answers, which forms a confrontation of the intended functions of the PRL school with the memories of surveyed graduates regarding selected aspects of the school's didactic and educational activities. The second part of the chapter analyzes respondents' answers to questions about their awareness of being subjected to organized ideological indoctrination during their school years. This analysis also aimed to provide insights into how much PRL-era education influenced the worldview of contemporary students and how it translates into their current beliefs. The dissertation concludes with a summary of the research, a list of sources and studies used, and a set of tables and charts.